

Tételek a környezetjog általános részéből I.

Somoskői Soma

Miskolci Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Agrár- és Munkajogi Tanszék

1. tétel Környezetjog tárgya és története

A környezetvédelem egy egyre jobban fókuszált témakör, nagyon sok tevékenység kapcsán megjelenő probléma. Az egyre nagyobb mértékben tapasztalható környezetszennyezésre a jognak is reagálnia kell, amihez kapcsolódóan meg kell teremteni a jogszabályokat.¹

A környezetvédelem megjelenése nemzetközi szinten 1972-re tehető. Ekkor zajlott le a **Stockholmi konferencia**, amely rögzítette a környezetvédelem szükségességét, az akkoriban már fennálló súlyosnak nevezhető környezetvédelmi problémák kapcsán. 1972-t megelőzően az USA-ban 1969-ben elfogadták a környezetpolitikai törvényt, arra tekintettel – és az USA-ban környezetvédelem területén ekkor már nagyon szigorú szabályozások indultak be az ipari létesítmények környezetszennyezése kapcsán erőteljes környezetvédelmi fellépés volt tapasztalható.²

A Stockholmi Konferencián már megfogalmazásra kerültek olyan irányok, **környezetpolitikai elvek**, amelyek betartását szükségesnek tartották nemzetközi egyezmény szintjén is:

- **környezethez való jog**
- **megelőzés elve**
- **szennyező fizet elve**
- **forrásnál való fellépés elve** stb.³

1992. évi Riói konferencia, amely már a **fenntartható fejlődés** csíráját elvetette, az integratív szemléletet hangsúlyozta a környezetvédelemben. A környezetvédelemben az **integratív szemlélet** azt jelenti, hogy a környezetvédelmet egyrészt a külső, más szakpolitikák, más intézkedésrendszerek, intézkedések során is figyelembe kell venni, másrészt a környezetvédelemnek nem csak egyes szektorokra, hanem **valamennyi környezeti elemre, valamennyi folyamatra vonatkozóan kell figyelembe venni.**

A 90-es évek elejétől tehát megjelent ez az integratív szemlélet. Előtte szektoriális megközelítést szokott a szakirodalom említeni, amikor csak a környezetvédelem egy-egy területre, egy-egy környezeti elemre koncentrált, és nem összefüggésében vizsgálja a környezeti elemeket.

1992 Rió, megjelenik a fenntartható fejlődés gondolata, amely tulajdonképpen **2000-ben a Johannesburgi konferencia** kapcsán teljeseedik ki. A fenntartható fejlődés, mint környezetpolitikai cél tulajdonképpen a mai napig a környezetpolitika központi gondolata.

A fenntartható fejlődés alapján véve azt jelenti, hogy **a jelen és a jövő generáció számára meg kell őrizni a környezeti-, természeti értékeket, meg kell őrizni az életminőséget, meg kell őrizni a biológiai sokféleséget**, amit biodiverzitásnak nevezünk. Ezeknek a

---

¹ Szilágyi János Ede: Bevezető in Nagy Zoltán – Olajos István – Raisz Anikó – Szilágyi János Ede: Környezetjog II. kötet Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből Novotni Alapítvány, Miskolc (2010) (209. o.) 7-8. o.

² Csák Csilla: Környezetjog I. kötet Előadásvázlatok az általános és különös részi környezetjogi gondolkodás köréből Novotni Alapítvány, Miskolc (2008) (171. o.) (továbbiakban: Csák, 2008) 10-11. o.

³ Report of the United Nations Conference on the Human Environment Stockholm, 5-16 June 1972. United Nations New York, 1973. Chapter I Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment II. Principles, Principle 1 – principle 26. in <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/nl7/300/05/pdf/nl730005.pdf?token=C9JkbHtV6AilbsVdXx&fe=true> (letöltés ideje: 2024.02.07.)

körülményeknek a megőrzése, fenntartása, biztosítása a jövő generációi számára a fenntartható fejlődés tartalma.⁴

Az Európai Unió szabályozás:

1957-ben a *Római Szerződésben* még nem jelenik meg a környezetjog, még nem kerültek környezetvédelemmel kapcsolatos kérdések megfogalmazásra, nem deklarálták a környezetvédelmet a politikai célok között, viszont a Római Szerződés *1986-os módosításával* már a bekerültek a szerződésbe környezetvédelemmel kapcsolatos igények, célok, szabályozási eszközök.⁵

1986-tól megjelenik tehát a környezetvédelem kérdésköre és lehetőség teremődik különböző **akcióprogramok megfogalmazására**. Az Unió szintjén az akcióprogramokat tekintve jelenleg a **nyolcadik akcióprogramnál tartunk, ami 2022-től 2030-ig** szól, és célja, hogy elősegítse azt a távoli politikai célt, hogy 2050-re az Unió klímasemlegessé váljon. Ennek megvalósítására az „irány az 55%” keretében a károsanyag kibocsátást 55%-kal szeretnék csökkenteni 2030-ra. Cél, hogy a klímaváltozáshoz gyorsabban alkalmazkodó gazdasági feltételeket alakítsanak ki, csökkentsék a klímaváltozás egyre erősödő hatásait, tovább fejlesszék a körforgásos gazdaság és a hulladékgazdálkodás meglévő rendszerét. A zéró kibocsátás útján járva megpróbálják elérni, hogy a lég-, víz-, illetve talajszennyezés szintje nullára redukálódjon. Általános célként kerül még megfogalmazásra a biodiverzitás védelme és megőrzése. A környezetterhelés csökkentése érdekében előtérbe került az ipari termeléshez és fogyasztáshoz kapcsolódó igények mérséklése, különösképpen az energiafelhasználás, az infrastruktúra, a turizmus, a nemzetközi kereskedelem és az élelmiszerellátás területén.⁶

A környezetvédelem tárgya maga a környezet. Einstein úgy fogalmazta meg, hogy „környezet mindaz, ami nem én vagyok.”

Környezet mindaz, ami körülvesz bennünket – hétköznapi szóhasználattal élve mindez környezetnek tekinthető.

Jogi szempontból a környezet egy védett jogi tárgy. A környezet a környezeti rendszerek elemei, összefüggései, folyamatai. Melyek ezek a **környezeti elemek**, amelyek adják a környezet fogalmát:

- **föld**
- **víz**
- **levegő**
- **élővilág**
- **ember által épített mesterséges környezet**

Ezeknek az összefüggései, folyamata, rendszere alkotják a környezetet. Ebbe tulajdonképpen minden beletartozik.

Vannak **környezethasználattal együtt járó, környezetet érintő tevékenységek**, amelyek különböző módon és mélységben hatnak a környezetre.⁷

---

⁴ in Csák, 2008 10-11. o. és 125-126. o. v. ö. Raisz Anikó: Környezetvédelem a nemzetközi jogban in Nagy Zoltán – Olajos István – Raisz Anikó – Szilágyi János Ede: Környezetjog II. kötet Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből Novotni Alapítvány, Miskolc (2010) (209. o.) (továbbiakban: Raisz, 2010) 14-16. o.

⁵ Szilágyi János Ede: Környezetvédelem az európai uniós jogban in in Nagy Zoltán – Olajos István – Raisz Anikó – Szilágyi János Ede: Környezetjog II. kötet Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből Novotni Alapítvány, Miskolc (2010) (209. o.) (továbbiakban: Szilágyi, 2010) 51-52. o.

⁶ Environment action programme to 2030 https://environment.ec.europa.eu/strategy/environment-action-programme-2030_en (letöltés ideje: 2024.02.05.)

⁷ in Csák 2008 9-10. o.

Magyarországon 1976-ban megjelent az első környezetvédelmi törvény. Most a jelenleg hatályos környezetvédelmi törvény a környezet védelméről szóló **1995. évi LIII. törvény.**⁸

Környezeti elemek a környezetvédelmi törvény értelmében:

- föld
- víz
- levegő
- élővilág
- ember által épített mesterséges környezet, továbbá ezek összetevői⁹

Fogalmak:

- **A környezet igénybevétele:** Környezetben változás előidézése. Környezetnek vagy elemének természeti erőforrásként való használata.
- **Környezetterhelés:** valamely anyag vagy energia közvetlen vagy közvetett kibocsátása a környezetbe.
- **Környezethasználat:** a környezetnek vagy valamely elemének igénybevételével, illetőleg terhelésével járó tevékenység.
- **Környezetveszélyeztetés:** a környezetkárosodás bekövetkezésének közvetlen veszélye.
- **Környezetszennyezés:** Környezet valamely elemének a kibocsátási határértéket meghaladó terhelése.
- **Környezetkárosítás:** az a tevékenység vagy mulasztás, amelynek hatására környezetkárosodás következik be.
- **Környezetkárosodás:** a környezetben, illetve valamely környezeti elemekben közvetlenül vagy közvetve bekövetkező, mérhető, jelentős kedvezőtlen változás, illetve valamely környezeti elem által nyújtott szolgáltatás közvetlen vagy közvetett, mérhető, jelentős romlása.
- **Környezetvédelem:** olyan tevékenységek és intézkedések összessége, amelyeknek célja a környezet veszélyeztetésének, károsításának, szennyezésének megelőzése, a kialakult károk mérséklése vagy megszüntetése, a károsító tevékenységet megelőző állapot helyreállítása.¹⁰

2. tétel

A környezetjog rendszere, forrásai

I. Környezetjog:

- a) A környezetjog a környezetvédelem és a környezetgazdálkodás nélkülözhetetlen eszköze. Ahogyan azt Fodor László írja, *„a jogágiság igényével nem lép fel, legfeljebb csak a jogtudomány illetve az egyetemi oktatás egyik önálló művelésre és oktatásra érdemes szakterületként.”* A környezetjog önálló jogágnak nem tekinthető ugyan – vegyes jelleget magában hordozó jogterület –, azonban a mára már alapvetővé vált integratív, egész jogrendszert átható környezetjogi szabályozás véleményem szerint megalapozottá teszi a keresztülfekvő jogágként történő

⁸ in Csák, 2008 11. o.

⁹ A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (továbbiakban: kvt.) 4. § 1. pont

¹⁰ Kvt. 4. § 4., 6., 7., 9., 10., 12., 32. pontok

értelmezését, ugyanis rengeteg kapcsolódási pont fedezhető fel az alkotmányjogi, közigazgatási -, polgári-, büntető-, agrár-, pénzügyi-, stb joggal.¹¹

- b) A környezetjog mindenhez rendkívül sokszínű eszköztárral kapcsolódik, komplexitása megkérdőjelezhetetlen. Egyértelmű lehatárolása nem lehetséges és nem is szükséges. Pont ezen tulajdonságok miatt nem lehet fogalmat adni a környezetjognak, viszont meg lehet határozni, hogy mivel foglalkozik, miből építkezik és mire épül. Így elmondható, hogy a leghatékonyabb megoldás az, ha a fenntartható fejlődés fogalmával összefüggésben vizsgáljuk meg, amely felismeri, hogy a természeti világ és az ember, a társadalmi és gazdasági tevékenységek alapvetően összekapcsolódnak és összefüggnek egymással. A környezetjog jelenthetné a valamennyi környezetjogi tárgyú jogszabályok összességét, azonban ez a megfogalmazás azért nem pontos, hiszen valamennyi jogág – és így jogszabály is – érintett lenne a fogalommal az integratív szabályozás követelménye miatt. A másik fontos elhatárolási kérdés a környezetpolitikával kapcsolatban merül fel, amelyre válaszul mondhatnánk, hogy „*A környezetjog (...) a környezetpolitikai célkitűzések megvalósítására illetve a környezet védelmére alkotott jogszabályok összessége*”. Ezen megfogalmazás bár magában foglalja az írott, pozitív jogot, valamint az alaki jogot is - a jogalkotó akaratát -, nélkülözi a környezeti szokásjogot, a jog erkölcsiségét, a környezeti jogelméletet, illetve az olyan segéd- és önálló tudományokat, amelyekkel a környezetjog kölcsönös hatásban áll, mint a közgazdaságtan, jogi etika, államigazgatási statisztika, demográfia stb.¹²

II. A környezetjog helye a jogrendszerben:

- II. világháború után kialakult terület
- korábban hangsúlyozták önálló jogágiságát, már viszont éppen az integráció a mérvadó,
- a környezetvédelmi szabályozás tárgya nem határolható körül a jogrendszer egy meghatározott részeként,
- a környezetjognak vannak sajátos szabályozási eszközei, ugyanis a szabályozás módszere vegyes jellegű

III. Környezetjog rendszere:

Általános rész

- környezethez való jog
- környezetvédelmi szabályozás alapelvei
- környezetvédelmi engedélyezés
- hatásvizsgálatok típusai (vizsgálat, felülvizsgálat, állapotvizsgálat)
- környezeti hatásvizsgálat (khv)
- auditálás (teljesítmény-értékelés) és környezeti menedzsment
- egységes környezethasználati engedély
- környezetjogi felelősség
- környezetvédelem gazdasági és pénzügyi eszközei hazánkban
- környezetbarát terméktanúsítás

---

¹¹ Fodor László: Környezetjog Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen (2014) (317. o.) (továbbiakban: Fodor, 2014) 33. o. v. ö. Csák, 2008 10. o.

¹² in Fodor. 2014 33-34. o. v. ö. Csák, 2008 9-10. o. v. ö. Horváth Gergely: A környezetjog és az agrárjog közeledése, találkozása és metszete a magyar jogrendszerben, Állam- és Jogtudomány (2006) 343. o. v. ö. Szabó Miklós: Jogtudomány in Bevezetés a jog- és államtudományokba, Szabó Miklós (szerk.) Bíbor Kiadó, Miskolc (2006) (322. o.) 18-34. o.

Különös rész:

1. mediális:
  - a. földvédelem
  - b. talajvédelem
  - c. levegővédelem
  - d. vízvédelem
  - e. az élővilág védelme
  - f. természetvédelem
  - g. állatvédelem
  - h. épített környezet védelme
2. kauzális:
  - a. zaj és rezgésvédelem
  - b. sugárzások
  - c. veszélyes anyagok
  - d. hulladékgazdálkodás
  - e. géntechnológia
3. ágazati környezetvédelem:
  - a. agrár-környezetjog (agrárjog)
  - b. ipari környezetjog
  - c. energiajog
    - i. villamos energia és atomenergia szabályozás
    - ii. földgáz szabályozás
    - iii. megújuló energiaforrások szabályozása
4. vitális: a német szakirodalom ismeri továbbá a vitális környezetjogot is, amely az élő környezet védelmét célozza¹³

A különös részi környezetjoghoz szektorális szabályok tartoznak, amelyek csak egy-egy részterületre koncentrálnak. Kauzális: azokat a területeket fogja át, amelyek óvni kívánják a környezeti elemeket.

Megjegyzés a rendszerezéssel kapcsolatban: dinamikus fejlődik a szabályozás. Fényvédelemmel kapcsolatban is alkotni kell majd szabályokat, vagy igyekeznek védekezni a hőszennyezés ellen (erőművek hűtésével kapcsolatban).

Ágazati környezetvédelem: tipikusan valamilyen gazdasági szektor találkozása a környezettel. Ennek a szektornak a túlterjedését igyekszik szabályozni. Ezeknek a területeknek (ágazati környezetvédelmi területeknek) van önmozgásuk és önszabályozásuk is. Ezek a környezetvédelmi szabályok sok újdonságot hoztak. A 2010-ben megjelent környezetjog II. kötet ezeket a területeket igyekszik átfogni.

IV. Környezetvédelmi szabályozás jogforrási rendszere

- **Nemzetközi szerződések**
  - o A bálnavadászat szabályozásáról szóló nemzetközi egyezmény (1946)
  - o ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény (1992) és annak kyotói jegyzőkönyve (1997), valamint a Párizsi Megállapodás (2015) stb.
- **Nemzetközi szokásjog**

---

¹³ in Csák, 2008 12. o. v. ö. Fodor, 2014 35. o. v. ö. Bányai Krisztina – Barta Judit – Csák Csilla – Csirszki Martin Milán – Hojnyák Dávid – Hornyák Zsófia – Kocsis Bianka Enikő – Olajos István – Orosz Flóra – Raisz Anikó – Szilágyi János Ede, Raisz Anikó (szerk.): Környezetjog Különös rész Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc (2022) (165. o.)

- Sic utere tuo ut alienum non laedas elv: az állam biztosítja, hogy a fennhatósága alatt álló területen végzett tevékenységek nem károsítják a környezetet más államokban
- Tájékoztatási kötelezettség elve: a természeti katasztrófákról, valamint az átfolyó szennyeződésekről az érintetteket tájékoztatni kell.
- Fenntartható fejlődés elve: „*a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.*”
- **A művelt nemzetek által elismert általános jogelvek**
  - *Res iudicata*
- **Bizonyos bírói döntések**
  - Kvázi jogforrásként szolgálhatnak, megerősítve egy-egy szokásjogi normát vagy értelmezve valamilyen pozitív jogi szabályt
- **A legkiválóbb jogtudósok tanításai**
- **Az államok egyoldalú aktusai**
- **Bizonyos nemzetközi szervezetek bizonyos szerveinek egyes határozatai**
- **Egyes nemzetközi szervezetek nemzetközi szerveinek határozatai**
- **Egyes nemzetközi bíróságok ex aequo et bono – méltányosság alapú – határozatai**
- **Európai Unió környezetjogi és környezetpolitikai jogforrásai¹⁴**
  - **Környezetjogi akcióprogramok – politikai dokumentumok: 1973. első környezetvédelmi akcióprogram (nyilatkozati forma), 1977, 1982, 1987, 1992, 2002, 2013, 2022 (határozati forma)**
  - **Elsődleges jogforrások:**
    - **EUSZ 3., 6. cikkei**
    - **EUMSZ 114., 115., 191 - 193. és 352. cikkei**
  - **Másodlagos jogforrások (példálózó jelleggel – kimerítően az egyes tételeknél jelennek meg):**
    - **Jellemzője, hogy alapvetően irányelvi a jogalkotás, a rendeletek száma jelentősen kevesebb, de megtalálható.**
    - **Horizontális – több szakterületet átfogó – előírások:**
      - **környezeti hatásvizsgálat,**
      - **stratégiai hatásvizsgálat,**
      - **környezeti információ szabadsága,**
      - **öko-címke,**
      - **környezeti management és auditrendszer,**
      - **Európai Környezetvédelmi Hivatal,**
      - **felelősségi szabályok,**
      - **környezetvédelem finanszírozása.**
    - **Az EU környezetjogának speciális szektorai:**
      - **levegővédelem,**
      - **vízvédelem,**
      - **földvédelem és földhasználat,**

¹⁴ in Szilágyi, 2010 53-72. o. v. ö. Bándi Gyula: EU környezetpolitika in [https://jak.ppke.hu/storage/tiny_mce/uploads/old/uploads/articles/11861/file/EU%20k%C3%B6rnyezetpolitika\(2\).ppt](https://jak.ppke.hu/storage/tiny_mce/uploads/old/uploads/articles/11861/file/EU%20k%C3%B6rnyezetpolitika(2).ppt) (letöltés ideje: 2024.02.19.) v. ö. Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2022/591 határozata (2022. április 6.) a 2030-ig tartó időszakra szóló általános uniós környezetvédelmi cselekvési programról v. ö. Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (2016/C/202/01) v. ö. Az Európai Unióról szóló Szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata in https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0007.02/DOC_1&format=PDF (letöltés időpontja: 2024.02.19.)

- természetvédelem,
- hulladékgazdálkodás,
- ipari tevékenységből származó kockázatok rendezése,
- veszélyes vegyi anyagok,
- biotechnológia,
- zajártalom elleni védelem.
- **Más uniós politikákba integrált környezetjogi szabályok:**
  - mezőgazdasági politika,
  - halászati politika,
  - energiapolitika,
  - közlekedéspolitika,
  - kohéziós politika,
  - belső piac politika,
  - kereskedelmi politika, stb.
- **2000-től nagymértékben felgyorsult a hazai jogharmonizáció, ugyanis előtérbe került az EU-s csatlakozás kérdése.**
- **A tagállamok szigorúbb környezetvédelmi vállalásokat tehetnek, azonban az uniós irányelvekben megfogalmazottaktól enyhébbeket nem.**
- **Alaptörvény**
  - P) cikk: *A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.*
  - XX. cikk: testi és lelki egészséghez való jog, gmo mentes mezőgazdaság, egészséges élelmiszerhez, ivóvízhez való hozzáférés, környezet védelmének biztosítása
  - XXI. cikk: egészséges környezethez való jog, a környezetjogi in integrum restitutio alaptörvényi szinten történő deklarálása, hulladék elhelyezés céljából történő behozatalának tiltása
- **Törvények:**
  - Környezetvédelmi törvény (kvt: 1995. évi LIII tv)
  - Más törvények
  - a.) elsődlegesen nem kvi-i tárgyú: 1. nukleáris energia, 2. bányászat 3. energia 4. erdőkről, termőföldről, halászatról, vadgazdálkodásról, vízgazdálkodásról, növényvédelemről, területfejlesztésről
  - b.) elsődlegesen kvi- tárgyú: 1. természet és táj védelméről 2. épített környezet védelméről 3. állatvédelemről 4. hulladékokról 5. műemlékekről
- **végrehajtási rendeletek (Kormány, miniszteri)**
  - a.) országos hatályú jogszabályoknál kötelező a vizsgálati elemzés, amely elemzést az Országos Környezetvédelmi Tanács véleményezi (kihagyása alkotmányellenességet von maga után)
- **Önkormányzati rendeletek**
  - a.) lehet szigorúbb az országos jsz-okhoz képest (AB szerint az országos jsz felhatalmazása nélkül is), de enyhébb nem
- **Állami irányítás egyéb jogi eszközei**
  - a.) szabványok, műszaki irányelvek (tevékenységre, anyagra, hatásokra)¹⁵

¹⁵ in Raisz, 2010 9-13. o. v. ö. Csák, 2008. 12-16. o. v. ö. Szilágyi, 2010 53-54 és 62-72. o.

3. tétel

Környezetvédelmi szabályozás módszertana

A környezetjog szabályozási módszertana folyamatos fejlődésben van. Csakúgy, mint a jog egészére, a környezetjogra is hatással van az egyes társadalmi csoportok felfogása, akarata, magatartása, a politika, a gazdaság, az általános jogelvek, stb., amelyek végső soron mind a jogalkotó akaratával párosulva látnak napvilágot a jogszabályok formájában. A rendszerezés és rendszerszintű gondolkodás az emberi természet velejárója, mely a megértést, az átláthatóságot és a kiszámíthatóságot hivatott elősegíteni.¹⁶

A szabályozási módszerek csoportosítása¹⁷

Integráció	állami befolyás mértéke	környezethaszn. mértékének meghatározása
- integratív szabályozás - szektorális szabályozás	- közigazgatási - gazdasági - önszabályozási - konszenzuális	- mértékrendszerű - technológiai jellegű

Egyik lehetőség, ami alapján csoportosíthatjuk ezeket a rendszereket, az az **integráció foka** szerinti csoportosítás: Elmondható, hogy a környezetjog kezdeti fázisaiban még nem a rendszerszintű gondolkodás uralkodott, ugyanis a gazdaságot szektorokra – **szektorális módszer** - bontva igyekeztek kezelni és szabályozni, egészen az 1980-as évekig, amely végül a környezetvédelmen belül az egyes különös részi területek önálló kezeléséhez vezetett. Ezzel szemben az **integratív módszer** a környezethasználatot a környezetre, mint egészre vonatkoztatja. Az „integráció” kifejezés általában egy olyan folyamatot jelöl, amelynek eredményeképpen egy dolog valamilyen másik nagyobb kategória, mint egész részévé válik. Az integráció így lényegében értelmezhető egy nagy egészként (pl.: környezetvédelem), valamint úgyis, mint az egyes részelemeket (pl.: vízvédelem, energiajog, természetvédelem, hulladékgazdálkodás, stb.) egybefoglaló csoportként.¹⁸

Az **integráció szempontjából** megkülönböztethetünk továbbá **belső** (környezetvédelemben történő) és **külső** (környezetvédelem más területbe) integrációt. Így elmondható tehát, hogy amennyiben a rész integrálódik az egészbe (pl.: a természetvédelem a környezetvédelemben), akkor belső integrációról beszélhetünk, ha viszont az egész integrálandó (pl.: környezetvédelem a gazdaságpolitikába), akkor külső integrációról van szó.¹⁹

Ezek mellett elkülöníthető még a **szabályozási** és a **szervezeti** integráció. A szabályozási integráció lényegében az elszórt környezeti előírásoknak egy kódexben történő kodifikálását jelenti, amely azonban – mint azt a korábbiakból ismerhetjük – nem lehetséges és nem is előnyös. A szervezeti integráció a különálló környezetvédelmi hatóságok összevonását hivatott megvalósítani, mégpedig akként, hogy a szerteágazó hatósági feladat- és hatáskörökből elvonja a környezetvédelmi jellegűeket, illetve új feladat- és hatásköröket állapít meg, valamint meglévőket von össze. Ez teljes mértékben – csakúgy, mint a szabályozási integráció – nem

¹⁶ Szerző gondolatait v. ö.: Csák, 2008 28. o. v. ö. Bándi Gyula: Környezetjog Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest (2014) (501. o) (továbbiakban: Bándi, 2014) 123. o.

¹⁷ in Csák, 2008 30. o.

¹⁸ in Csák, 2008 28-29. o. v. ö. Fodor, 2014 47. o.

¹⁹ in Csák, 2008 29. o. v. ö. Fodor, 2014 47. o.

valósítható meg, hiszen az egyes szakigazgatási szerveknek természetesen megmaradnak bizonyos környezetvédelmi feladat- és hatáskörei, amelyek az adott ágazathoz szorosan kapcsolódnak, azonban a Kormányhivatalokon belül megjelenő Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Hulladékgazdálkodási Főosztályok, mint általános hatáskörű környezetvédelmi hatóságok egyértelműen a szervezeti integráció termékei. Ezek megléte azonban nem üresíti – és nem is üresítheti – ki például az örökségvédelmi feladatok körében a műemlékvédelemi – mint épített emberi környezeti – feladatokat ellátó Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztályok feladat- és hatásköreit. Erre tekintettel maradt meg – és a jövőben sem megkerülhető eljárási forma marad – az egyes környezetvédelmi feladatokat ellátó hatóságok szabályozott együttműködése, amely már az eljárásjogi integráció kérdéskörében tárgyalandó.²⁰

Az integráció szétválasztható még **anyagi jogi** – újabb elgondolások szerint „tartalmi” -, és **eljárásjogi integráció**. Az anyagi jogi integráció lényegében azt célozza, hogy a jogszabályok által óvni kívánt környezeti érdekek a hatósági előírásokban is jelenjenek meg. Ehhez képest a tartalmi integráció annyival bővebb, hogy az anyagi jogi integráción kívül magában foglalja a vállalati integrált környezetirányítást és termelésintegrációt is. Az eljárásjogi integráció alatt elsősorban az egyes különálló eljárások összevonását értjük (pl.: egységes környezetvédelmi engedély). Erre egyszerűsítési intézkedésként akkor lehet szükség, ha a különálló eljárások száma csak felesleges költséget és időt jelentene mind az állam, mind a kérelmező részére, aránytalanul akadályozva ezzel az engedélyhez történő hozzájutást, a jogbiztonság sérelmét előidézve ezzel.²¹

A környezeti tárgyú szabályozás kialakulásának hajnalán látható volt, hogy a környezetvédelem az állam egyik saját funkciója lesz. Ennek megfelelően az **állami befolyás mértéke** azt mutatja meg, hogy az állam, mint jogalkotó, milyen szerepet vállal a környezet védelme szempontjából.²² A felosztást tekintve megkülönböztethetünk közigazgatási (néhol rendészeti), gazdasági, önszabályozási, valamint konszenzuális szabályozási módszert.²³ Tipikus a **közigazgatási módszer**, mely már a kezdetektől nagy jelentőségre tett szert a környezetvédelem eszközeként, például hatósági eljárások formájában. A rendészeti-közigazgatási módszer az állami közhatalom meglétére és a közvetlen vagy direkt befolyásolás eszközeire épít. Alapjaiban véve elmondható, hogy egy rugalmatlan, (a többi szabályozási módszerhez képest) lassú és költséges megoldási forma. Az előírások be nem tartásának következményei a szankciók. A fenti sajátosságok alapján a közigazgatási szabályozási módszer eszközei közé sorolhatjuk tipikusan a jogszabályi vagy hatósági kötelezéseket, tilalmakat, határértékeket, az engedélyek megadását vagy megtagadását, az ellenőrzéseket, nyilvántartások vezetését, szankciók (pl. bírságok) alkalmazását. Az állami felügyelet működéséről elmondható, hogy önmagában sohasem lehet tökéletesen hatékony, ugyanis teljeskörű monitoringnak, illetve folyamatos ellenőrzési rendszernek kellene megvalósulnia. Ezen rendszerek megvalósulása azért kétséges, mert az állami hatóságok igyekeznek ugyan megfelelő információs háttérrel létrehozni, azonban mindenre kiterjedő, naprakész adatok birtokában sohasem lesznek.²⁴

A közigazgatási szabályozási módszer hiányosságainak ellensúlyozására alakult ki a másik három szabályozási módszer, melyek közül elsőként a **gazdasági szabályozás módszert** említhetjük. Lényege, hogy a környezeti igényeket gazdasági eszközökkel a gazdasági

²⁰ in Csák, 2008 29. o. v. ö. Fodor, 2014 48. o. v. ö. A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 3. § (1) bek. v. ö. a környezetvédelmi hatósági és igazgatási feladatokat ellátó szervek kijelöléséről szóló 624/2022. (XII. 30.) Korm. rendelet 5-7. §§

²¹ in Csák, 2008 29. o. v. ö. Fodor, 2014 48-49. o.

²² in Bándi, 2014 129. o.

²³ Szilágyi János Ede: A környezetvédelmi szabályozás módszertana in Környezetjog – Fenntartható fejlődés elméleti rész 2023. március (91. o) (továbbiakban: Szilágyi, 2023) 33. o. v. ö. Fodor, 2014 50. o.

²⁴ in Csák 2008, 29. o. v. ö. Szilágyi, 2023. 33. o. v. ö. Bándi, 2014 130-132. o. v. ö. Fodor, 2014 50-52. o.

tevékenység és a piaci feltételek közé helyezik. A gazdasági eszközök alkalmazása során a környezethasználót a döntési alternatívák között választási lehetőség illeti meg, figyelemmel a gazdaságosságra, költséghatékonyaságra, valamint a piaci igényekre. A gazdasági eszközök, mint nevük is mutatja, a gazdasági folyamatokra hatnak, s azokon keresztül, közvetve érik el a környezeti mutatók javulását. Elsősorban a környezethasználók saját elsődleges (gazdasági) szempontjait érintik (pl. növelik a költségeiket díjakon, járulékokon, egyéb kötelezettségeken keresztül), hozzájárulnak a környezeti érdekek gazdasági érdekké válásához. Legszélesebb körben a jövedelmek újraelosztásának befolyásolását értjük a gazdasági szabályozási módszer alatt, ugyanis az adótípusú²⁵ szabályozás kiterjed a környezeti szempontból jelentős igénybevételekre és terhelésekre, valamint – ezen keresztül – a környezeti szempontból kedvező magatartások megvalósulását (környezethasználat-, kibocsátás csökkentése) ösztönzi. A gazdasági eszközök másik oldalaként az igénybe vehető támogatásokat, adókedvezményeket említhetjük, melyek – az adótípusú eszközökkel ellentétben – egy adott aktívum realizálásával igyekeznek a gazdasági szereplőket arra sarkallni, hogy a környezetvédelmet figyelembe vevő gazdálkodást folytassanak.²⁶

Az **önszabályozás módszere** jogon kívüli szabályozást jelent, azonban amennyiben igénybe veszik, akkor vannak rá vonatkozó, kötelező előírások. Az önszabályozás alapvetően a vállalati autonómia körébe tartozik (pl. környezeti menedzsment terén), de fontos azonban megjegyeznünk azt, hogy a jogszabályi előírásoktól szigorúbb követelményeket is megfogalmazhat. Egyetlen vállalat önként vállalt kötelezettsége még nem tekinthető önszabályozásnak, ahhoz egy adott ágazat vagy szektor szereplőinek - mint környezethasználók egy csoportjának – saját magukra vonatkozó követelmények meghatározása szükséges. Az így megfogalmazott szabályoknak ki kell terjednie mind a környezetvédelmi követelmények tartalmára, mind azok teljesítésének vizsgálatára és értékelésére is, vagyis eljárási szabályok megalkotása is szükséges. A tartalmi szabályokat tekintve – csakúgy, mint a jogi módszernél – határértékek, technológiai megkötések jelennek meg. Az önszabályozás tipikus eszköze a környezeti menedzsment, illetve –auditálás (teljesítményértéklés) rendszerei (pl. az ISO 14000-es szabvány szerint), de ide tartozik számos termékminősítés is (pl. a biotermékeké). Jellegéből adódóan következik, hogy az önszabályozás területén az állami kikényszeríthetőség, illetve közjogi szankciók hiányoznak, azonban bizonyos jogi szabályok érvényesülése mégis kívánatos annak érdekében, hogy az önszabályozás megfelelően egészítse ki az általánosan kötelező érvényű közigazgatási, illetve jogi szabályozást. Az egyik lehetséges megoldás, amikor az állam maga szól bele az egyes önszabályozási rendszerekbe akként, hogy egységes szempontokat vezet be az érintett gazdasági szereplőkkel együttműködve. Ilyen például az Európai Unió környezetvédelmi vezetési és hitelesítési rendszere (EMAS), a környezetvédelmi címkéje (Európai Virág), vagy a magyar Környezetbarát Termék védjegy. Ezesetekben az állam bizonyos mértékű felügyeletet vállal a tartalmi követelmények felett, előírja például, hogy független, szakértelemmel rendelkező tanúsító szervezet végezze az auditálást. A másik megoldási lehetőséget az állam által elismert, tőle függetlenül működő önszabályozási rendszerek jelentik, melyek eltérő gazdasági ágazatokban működnek (pl. csak a német textiliparban közel 30 féle termékmegjelölést alkalmaznak). Ezekkel kapcsolatban a jogi szabályozás feladata, hogy biztosítsa a tisztességes úton történő, valódi kötelezettségvállalásokat tükröző, tényleges teljesítménnyel alátámasztott piaci előnyök megszerzését. Az önszabályozási módszerről elmondható tehát, hogy egy önkéntes, a közigazgatási módszernél szigorúbb eszköz, melynek a jog csak a kereteit adja. Elsődleges célja az imázsjavítás, melyen keresztül konkrét piaci előnyt (profit- és vásárlókör bővülés) realizálhat az adott vállalat. Eszközeit tekintve az audit és a termékminősítés sorolható ide. Részét képezi a verseny-, védjegy- és reklámjogi, fogyasztóvédelmi- illetve termékfelelősségi előírások,

²⁵ adó, díj, járulék, termékdíj, betétdíj, környezetterhelési díj

²⁶ in Csák, 2008 29. o. v. ö. Szilágyi, 2023 33. o. v. ö. Fodor, 2014. 52-56. o. v. ö. Bándi, 2014 132-135. o.

melyek például tiltják a fogyasztók megtévesztését is az áruk környezetvédelmi tulajdonságai tekintetében.²⁷

A **konszenzuális módszer** a megegyezésre törekvést helyezi előtérbe. Legfontosabb eszköze a szerződés, mégpedig – mint azt látni fogjuk – a közjogi szerződés. A környezetvédelem területén ezeket környezetvédelmi megállapodásoknak, illetve önkéntes megállapodásoknak hívjuk. Érintettjei az állam, a gazdasági szereplők (környezethasználók) és adott esetben a civil mozgalmak, amelyek között a megállapodás egy konszenzuális, partneri viszonyt hoz létre. Eszközeit tekintve nincs egyetértés a szakirodalomban. Mindenképpen ide tartoznak a szerződésszerű megállapodások, azonban egyesek szerint a hatósági döntések, illetve a két- vagy többoldalú tárgyalások, a közmeghallgatás és a felek közötti közvetítés (mediáció) is ide sorolandó. A módszer alkalmazásának előnye, hogy mivel megegyezésen és önkéntes kötelezettségvállaláson alapul, nagyobb fokú együttműködést tesz lehetővé a szerződő felek között, mindezt úgy, hogy a költséghatékonyság és rugalmasság mércéjén keresztül javítja a környezetvédelmi követelmények tartalmát és elfogadottságát is. Könnyebb érvényesítéssel és végrehajthatósággal jár együtt. Konszenzuális módszerrel megkötött környezetvédelmi megállapodásokat találhatunk az állam vagy az önkormányzatok által ellátandó közfeladatok és közszolgáltatások teljesítésére²⁸, a hatósági feladatok kiszervezésére²⁹, valamint hatósági jogalkalmazási tevékenységek terén is³⁰, illetve – nem utolsósorban – a szabályozás körében is megjelenik³¹. Az ilyen megállapodások tartalma nem teljesen szabad, függ az anyagi jogszabályok rendelkezéseitől, hiszen legalább ugyanazt a védelmet kell biztosítani, mint amit az anyagi jogszabályok is előírnak. E mellett szigorú eljárási szabályok vonatkoznak a megkötésükre, azonban megkötésük után már jogszabályt helyettesítő szerepet töltenek be.³²

A módszertani csoportosítás harmadik nagy halmazát a **környezethasználat mértékének meghatározása adja**, mely a szennyezés mértékének, illetve elviselhető mértékének meghatározásán alapul. Annak ellenére, hogy a környezetjog általános kiindulópontja a megelőzés elve – vagyis hogy ne keletkezzen szennyezés – a környezethasználat valamilyen mértékben mindig igénybe fogja venni a környezetet. Azonban mértékét tekintve nem mindegy, hogy elfogadható, vagy elítélendő mértékben valósít-e meg környezetterhelést a környezethasználó, ugyanis az elfogadható mértéket a természet öntisztuló képessége semlegesíti.³³

A környezethasználat mértékének meghatározására két megoldás lehetséges. Első a számszerűsített **mértékrendszerű** szabályozás alkalmazása, ahol közigazgatási eszközökkel általános érvényű határértékeket állapítunk meg. Leggyakoribb fajtája a kibocsátási (emissziós) határérték, amelyet az érintett környezeti elem vonatkozásában az egyes terhelő hatások, illetve szennyező anyagok fajtáira külön-külön állapítanak meg.³⁴ Ez a határértéktípus közvetlenül a kibocsátásra, kibocsátással járó tevékenységekre vonatkozik. Emissziós értékeket találhatunk jogszabályokban, illetve egyedi hatósági határozatokban (pl.: engedélyekben). A határértékek másik meghatározó típusa a jogszabályokban rögzített környezetminőségi (szennyezettségi vagy imissziós) határérték, amely a hatásviselő oldaláról igyekszik meghatározni a szennyezés mértékét. Az ilyen határértékek teljesülését az adott övezetben (zónában), kijelölt mérési pontokon ellenőrzik és követik nyomon (monitoring). A szennyezettség elhárítása, illetve a

²⁷ in Csák, 2008 29. o. v. ö. Szilágyi, 2023 33. o. v. ö. Fodor, 2014 56-59. o. v. ö. Bándi, 2014 135-137. o.

²⁸ Pl.: Önkormányzat és a szolgáltató között

²⁹ Pl.: Hatóság és egy gazdálkodó szervezet között

³⁰ Pl.: Hatóság és környezethasználók között

³¹ Pl.: Ágazati környezetvédelmi megállapodások az állam és az érintett gazdálkodó szervezetek érdekképviselői között

³² in Szilágyi, 2023 33. o. v. ö. Fodor, 2014 59-62. o.

³³ in Csák, 2008 29. o. v. ö. Szilágyi, 2023 34. o. v. ö. Bándi, 2014 137-138. o.

³⁴ Pl.: zajszennyezésnél decibel; légszennyező anyagoknál a levegő kén-dioxid tartalma µg/m³ (mikrogramm/m³)

lakosság egészségi károsodásának megelőzése érdekében szükség lehet közigazgatási fellépésre, ezért intézkedési programokat készítenek elő. A környezetminőségi (emissziós) határérték visszacsatolást jelent az emissziós határértékek meghatározásához. Ha romlik a környezet minősége, akkor szigorúbb emissziós értékek megállapítására van szükség, illetve az adott zónában korlátozhatók az újabb létesítmények telepítése, meglévők működése függeszthető fel.³⁵

A környezethasználat mértékének szabályozására alkalmazott második módszer az úgynevezett **technológiai jellegű** megoldás, amely az alkalmazott technika, fejlettségi szint, illetve a technológia követelményeire figyelemmel írja elő, hogy a környezethasználó a tevékenységének gyakorlása során pontosan milyen környezetkímélő technológiát kell, hogy megvalósítson. A mértékrendszerű szabályozási módszernél egy sokkal közvetlenebb beavatkozást jelent, ugyanis nagyobb mértékben érintik a vállalatok szabadságát. Nem csak a határértékekre, hanem magára a végzett tevékenységre is irányulnak. Hazai megvalósulásuk alapvetően rugalmas alkalmazást tesz lehetővé, a környezethasználók bevonásával valósul meg, akik elegendő idő áll rendelkezésükre ahhoz, hogy alkalmazkodhassanak a technológiai előírásokhoz. Jellemző rájuk, hogy nem csak egy részfolyamatra irányadóak, hanem a teljes termelési-fogyasztási folyamatra kiterjednek, a nyersanyag előállításától a hulladékká vált termék kezeléséig. Az ilyen komplex előírásoknak két fajtája különíthető el. Elsőként az elérhető legjobb technológia – **Best Available Technology (BAT)** – említhető, amely az ipari, szolgáltatási, energetikai, termelési, stb. szektorokban alkalmazható. A BAT a műszaki értelemben vett technológiák mellett kiterjed az alkalmazott tervezési, szervezési, működtetési, karbantartási megoldásokra is. A második a mezőgazdasági tevékenységek körében alkalmazott **helyes gazdálkodás gyakorlata**, amely keretében a növényvédelemtől a trágyázáson át az üzemi terület tisztántartásáig meghatározhatók a tiltott, illetve kötelező tevékenységfázisok.³⁶

Felhasznált Irodalom

Jogszabályjegyzék

Az Európai Unióról szóló Szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata in https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0007.02/DOC_1&format=PDF (letöltés időpontja: 2024.02.19.)

Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (2016/C/202/01)

A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény

A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet

A környezetvédelmi hatósági és igazgatási feladatokat ellátó szervek kijelöléséről szóló 624/2022. (XII. 30.) Korm. rendelet

Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2022/591 határozata (2022. április 6.) a 2030-ig tartó időszakra szóló általános uniós környezetvédelmi cselekvési programról

³⁵ in Csák, 2008 29. o. v. ö. Szilágyi, 2023 34. o. v. ö. Bándi, 2014 138-140. o. v. ö. Fodor, 2014 62-65. o.

³⁶ in Csák, 2008 29. o. v. ö. Szilágyi, 2023 34. o. v. ö. Bándi, 2014 140-142. o. v. ö. Fodor, 2014 65-67. o.

Irodalomjegyzék

Szilágyi János Ede: Bevezető in Nagy Zoltán – Olajos István – Raisz Anikó – Szilágyi János Ede: Környezetjog II. kötet Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből Novotni Alapítvány, Miskolc (2010) (209. o.)

Csák Csilla: Környezetjog I. kötet Előadásvázlatok az általános és különös részi környezetjogi gondolkodás köréből Novotni Alapítvány, Miskolc (2008) (171. o.) (továbbiakban: Csák, 2008)

Report of the United Nations Conference on the Human Environment Stockholm, 5-16 June 1972. United Nations New York, 1973. Chapter I Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment in <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n17/300/05/pdf/n1730005.pdf?token=C9JkbHtV6AilbsVdXx&fe=true> (letöltés ideje: 2024.02.07.)

Raisz Anikó: Környezetvédelem a nemzetközi jogban in Nagy Zoltán – Olajos István – Raisz Anikó – Szilágyi János Ede: Környezetjog II. kötet Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből Novotni Alapítvány, Miskolc (2010) (209. o.)

Szilágyi János Ede: Környezetvédelem az európai uniós jogban in Nagy Zoltán – Olajos István – Raisz Anikó – Szilágyi János Ede: Környezetjog II. kötet Tanulmányok a környezetjogi gondolkodás köréből Novotni Alapítvány, Miskolc (2010) (209. o.)

Environment action programme to 2030 https://environment.ec.europa.eu/strategy/environment-action-programme-2030_en (letöltés ideje: 2024.02.05.)

Fodor László: Környezetjog Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen (2014) (317. o.)

Horváth Gergely: A környezetjog és az agrárjog közeledése, találkozása és metszete a magyar jogrendszerben, Állam- és Jogtudomány (2006) 343. o

Szabó Miklós: Jogtudomány in Bevezetés a jog- és államtudományokba, Szabó Miklós (szerk.) Bíbor Kiadó, Miskolc (2006) (322. o.)

Bányai Krisztina – Barta Judit – Csák Csilla – Csirszki Martin Milán – Hojnyák Dávid – Hornyák Zsófia – Kocsis Bianka Enikő – Olajos István – Orosz Flóra – Raisz Anikó – Szilágyi János Ede, Raisz Anikó (szerk.): Környezetjog Különös rész Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc (2022) (165. o.)

Bándi Gyula: EU környezetpolitika in [https://jak.ppke.hu/storage/tiny/mce/uploads/old/uploads/articles/11861/file/EU%20k%C3%B6rnyezetpolitika\(2\).ppt](https://jak.ppke.hu/storage/tiny/mce/uploads/old/uploads/articles/11861/file/EU%20k%C3%B6rnyezetpolitika(2).ppt) (letöltés ideje: 2024.02.19.)

Bándi Gyula: Környezetjog Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest (2014) (501. o)

Szilágyi János Ede: A környezetvédelmi szabályozás módszertana in Környezetjog – Fenntartható fejlődés elméleti rész 2023. március (91. o)